

učitele, kteří sice zeměpisu vyučují nekvalifikovaně, ale jen z nutnosti, poněvadž jsou aprobováni pro jiné předměty. Z celkového počtu neaprobovaně vyučujících je takových případů 29 %. Dalšíh 18,7 % hodlá v budoucnosti dálkově studovat, 23,2 % studuje v současné době a 2,4 % učitelů studium již začalo, ale nedokončilo. Je tedy zřejmé, že ze současného stavu téměř čtvrtina učitelů dálkově studuje a dalších téměř 20 % se k dálkovému studiu chystá; to tedy znamená, že téměř polovina učitelů ze sledovaného počtu neaprobovaných projde dálkovým studiem. Uvážíme-li, že ze všech aprobovaných učitelů získalo dálkovým studiem aprobaci 15,7 %, vidíme, jak důležité úkoly dálkové studium čekají.

Výsledky výzkumu ukazují, že kvalita vyučování zeměpisu na školách I. cyklu trpí dosud tím, že předmět není obsazován kvalifikovanými silami. Setkáváme se často s názorem, že zeměpisu může učit každý, a proto bývá jeho vyučování přidělováno buď zcela neaprobovaným učitelům nebo učitelům s jinou aprobací (51,1 %), zatímco naopak mají aprobovaní zeměpisci převážnou část svého úvazku zaplněnu jinými předměty než zeměpisem, ba dokonce 40,4 % aprobovaných zeměpisců svému předmětu nevyučuje vůbec.

FRANTIŠEK PINC

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO O VLASTNÍM KRAJI PRO ŠKOLY V SEVEROČESKÉM KRAJI

Usnesení ÚV KSČ o těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v ČSSR dalo školní výchově nový konkrétní cíl odpovídající společenským potřebám revolučního přechodu do socialistické a komunistické epochy. Z něho vychází nové pojetí obsahu našeho školství a jeho přestavba, nové učební osnovy, které vedou k uskutečňování komunistické výchovy a všestranného hlubokého vzdělání. Ukládají učitelům i autorům nových učebnic, aby přísně dbali na pedagogickou a psychologickou přiměřenost věku žáků a aby uplatňovali takové metody a formy práce, při nichž se nejvíc rozvíjí aktivita žáků. V zeměpise posilují zřetel k otázkám hospodářským a společenským a věnují více pozornosti poznání užšího regionu, v němž žáci žijí a o němž si prohlubují vědomosti i soustavou školních vycházek, výletů a exkurzemi do výrobních podniků.

Mezi úkoly, na něž je nutno soustředit pozornost při uskutečňování usnesení ÚV KSČ, uvádí Severočeský KNV ve svých závěrech ze zasedání v dubnu 1959: „Princip spojení teorie s praxí uplatňovat důsledně v celém výchovně vzdělávacím systému školy a vycházet přitom z určitých zvláštností kraje daných jeho průmyslovou a zemědělskou ekonomikou.“

Zeměpis je předmět vysoce politický a výchovný, zabývá se současným hospodářským a sociálním stavem každé země a vede ke srovnávání s poměry u nás. Vhodné doplňování učiva regionálními poznatky a srovnávání se známým prostředím z okolí žáka učivo konkretizuje, žáky upoutá i aktivizuje. O domácích věcech se mluví v rodinách a v místním rozhlasu i v okresním a krajském tisku. To otevírá i srdce žáků, dává učitelé velkou příležitost k výchovnému působení. Domov je měřítkem pro všechno vzdálené, obecné, abstraktní.

Abý učitel vhodně, působivě a úspěšně využíval místního regionu ve své školní práci, k tomu jej potřebuje důkladně znát. Přitom musí mít stále na paměti základní pojetí celé školy, vědomí společenských potřeb dnešní mládeže, která brzy svou aktivní činností dovrší velkolepé dílo proměny společenského řádu a bude se uplatňovat a vyžívat v epoše komunismu. Povrchní, verbální vědomosti by se jevily jako nepotřebná veteš. Hluboké a trvalé znalosti, dosahující až k problémům

současnosti, mohou být jen výsledkem zaníceného hledání a práce s citovým vztahem k danému úkolu. Toto jasné uvědomění si vynutí i správnou metodu a ochrání nás před nebezpečím, že bychom zaměnili prostředek za cíl.

Znalosti o domově si žáci prohlubují ve všech učebních předmětech, v celé školní i mimoškolní činnosti. Soustavně se probírá v učivu o ČSSR v zeměpise na konci každého školního cyklu, a to v 8. tř. ZDŠ a ve 2. roč. škol II. cyklu jako učivo nejzávažnější. Rozložení učebních hodin v zeměpise při vyučování o krajích ČSSR v 8. tř. doporučuje věnovat na probírání vlastního kraje ne dvě hodiny, jako jiným krajům, nýbrž 4–6 hodin. Tím je uloženo učitelům, aby do učebního plánu vsunuli další zeměpisné poznatky o něm, aby text učebnice rozšířili.

O tom jsme diskutovali na semináři krajských metodiků, hledali jsme formu a rozsah pomoci učitelům, aby zasáhla co nejdřív, co největší počet škol a v úkolech naléhavých. V každém kraji to řešili jinak, podle mobilních prostředků již předem nasrádaných. Šlo o to, jakou metodu volit, zda induktivní, tj, za spolupráce širokého kolektivu shromažďovat podrobné práce o jednotlivých místech, z nich vytrdit důležité poznatky o celém okrese a z okresních prací sestavit přehled o kraji, nebo volit postup obrácený, deduktivní. U nás v Severočeském kraji jsme postupovali způsobem druhým. Jevil se jako rychlejší a bez nároků na zatížení mnoha učitelů. Rozmnoženou stať o kraji jsme rozeslali na všechny školy i soubor kartogramů o kraji.

Tento způsob pomoci přijali na okresech se souhlasem. Umožnilo jim to, aby okresní metodikové se svým kolektivem jen rozšířili část o vlastním okrese a promýšleli, jak zorganizují ještě podrobnější propracování o jednotlivých místech pro obvod každé školy nebo skupiny škol.

Už při probírání fyzického zeměpisu ČSSR přihlížíme k vlastnímu kraji a přidáváme další poznatky o povrchu, podnebí, vodách. Letos je nutné ještě uvést v platnost i nové orografické členění, jak je uvedeno v knize Häufler-Korčák-Král „Zeměpis Československa“ a také v připravované nové učebnici pro 8. tř.

Už o prázdninách jsme rozeslali všem školám horopisný náčrtek republiky s novým členěním v rozsahu učebních osnov a připravili kartogram Severočeského kraje s úplným vyznačením orografických částí. Při vyučování důkladně vysvětlíme vznik Mostecké pánve podél Krušnohorského zlomu, její rozsah, nestejnou hloubku, mocnost a kvalitu uhelné slaje, i vrstev nadložních a podložních.

Hluběji se budeme zabývat i Českým středohořím, zvláště jeho vznikem a jeho tvary charakteristickými pro mladé pohoří. Srovnáním mapy geografické s geologickou zjistíme územní rozsah třetihorních vyvřelin a jména výrazných hor.

Zpevněné usazeniny mořského dna po vyzdvižení České tabule (ohraňené na severovýchodě Lužickým zlomem) rozrušovala voda a tak vytvořila zajímavé a hojně navštěvované pískovcové skály Tiské, Dubské, Suché, Jetřichovické a tzv. České Švýcarsko se světoznámou Pravčickou bránou.

Podobně rozšíříme a rozčleníme i učivo o Lužických horách, Ještědském pohoří, Ralské pahorkatině a Jizerských horách.

Žáci poznají základní horniny jednotlivých pohoří:

- z Krušných hor — rulu, žulu, svor a porfýr,
- z Ještědského pohoří — křemenec a fylit,
- z Jizerských hor — „libereckou“ žulu,
- z Krkonošského podhůří — břidlici pokryvačskou,
- z Českého středohoří — čedič a znělec,
- z Děčínského meziohří — tvrdý pískovec,
- z České tabule — pískovec, opuku, vápnité slíny

a příležitostně i jílu, cihlářskou hlínu, kaolin, hnědé uhlí, rašelinu, křemen a úlomky různých žil ve starých horninách (od Krupky, Cínovce, Přísečnice a z Ještědského pohoří), a co je dosud předmětem těžby (v tom i český granát od Třebenic a sklářský písek od Provodína).

Žáci vyhledají v místě školy dům se státní nivelační tabulkou a zapíší a zapaťmatují si označenou nadmořskou výšku a z podrobné mapy výšku některých dohledných výšin. Seznámí se i s význačnou turistickou trasou v horském terénu ve vlastním okrese nebo v okrese sousedním. V každém pohoří v kraji vyhledáme několik vrcholů, nejvíce ve vlastním okrese.

Při probírání podnebí zjistíme průměrnou teplotu lednovou, červencovou a roční v místě školy a také množství vodních srážek a z kartogramu kraje oblasti s nejvyšší a nejnižší teplotou (Litoměřice—Jizerské hory) a srážkami (Jizerské hory—Žatecko).

K učivu o vodstvu přidáme k průměrné průtočnosti Labe i průměrnou průtočnost Ohře a místního toku a jejich charakteristiku. K tomu ještě:

- a) meandry řeky Ohře a způsob upevňování břehů místních toků,
- b) vodopády v Jizerských horách a potoků v Českém středohoří před jejich ústím do Labe s vysvětlením o jejich vzniku,
- c) vodní nádrže (rybníky: Máchovo jezero — 2,4 km², Kamencové, Dřínovské, Hamerské a přehrady: Nechranická — 12 km², Křimovská, Flájská, příp. i další),
- d) labská zdymadla s průjezdem parníku,
- e) znečišťování vodních toků (Labe, Bílina, Kamenice, Nisa Lužická),
- f) zřídla pitné vody pro místo školy, pro okresní město, pro blízké továrny, (velké podniky na Mostecku až z Ohře a Labe),
- g) vznik labského údolí, kaňonu říčky Kamenice (případně i dalších z okolí školy).

Průměrnou průtočnost Labe v jednotlivých měsících znázorníme graficky.

Učivo hospodářského zeměpisu kraje jsme rozdělili do pěti vyučovacích hodin, a to se zřetelem k přirozeným hospodářským oblastem:

- a) úvod a uhelná oblast (okresy Ústí, Teplice, Most a Chomutov) . . . 2 hod.
- b) zemědělské jižní okresy Louny a Litoměřice a k tomu Č. Lípa . . . 1 hod.
- c) východní okresy Liberec a Jablonec a k tomu ještě Děčín . . . 1 hod.

Přítom se věnuje vlastnímu okrese ještě zvláště jedna hodina, takže se jedna skupina okresů probírá o jednu hodinu déle.

K úvodu patří základní charakteristika kraje a jeho rozdělení na okresy.

Nedostatek názorných pomůcek, zejména nástěnných obrazů, snažíme se odstranit rozšiřováním a stálým doplňováním základní řady fotografických snímků upravených na diapositivy, a to jak k zeměpisu fyzickému, tak hospodářskému. Máme jich už celkem devadesát. Ještě vhodnější jsou však krátké filmy. Promítání vždy upoutá žáky. Kromě fotografií z přírody, měst a výroby jsme upravili na diapositivy i dvacet kartogramů a dvaadvacet diagramů o výrobě průmyslové, zemědělské, obyvatelstvu atd. Samotné číselné tabulky statistik ještě nevyvolají u žáků potřebné představy. Kromě toho jednoduchý diagram si mohou žáci sami udělat jako samostatnou práci a tak se učí používat statistických tabulek, zejména Statistické ročenky ČSSR. V diagramech nezapomínáme na srovnání s průměrnými čísly pro celou republiku, tím vynikne charakter kraje. Statistická čísla pro území celého kraje stírají rozdíly, proto je vhodné uvádět jednotlivé okresy a různorodý velký okres ještě rozčlenit, jako např. Liberec nebo Chomutov.

Údaje číselné a grafické jsou konkrétní, nutí ke stálému srovnávání a zdůvodňování, ke hledání vzájemných vztahů přírodních, výrobních, demografických, dopravních aj., tedy k zeměpisnému myšlení a komplexnímu pojetí. Rozbor některých diagramů se dobře uplatní i při prověřování znalostí, při zkoušení. Diagramem znázorníme např.:

a) výsledky sčítání obyvatelstva v r. 1961 podle okresů a jejich rozlohu,

b) rozdělení půdy na zemědělskou (ornou se zahradami, sady a chmelnicemi a louky s pastvinami) a nezemědělskou (lesy aj.), v jednotlivých okresech a v kraji celkem a z toho intenzitu chovu hospodářského zvířectva a skutečný počet podle druhu,

c) plochy oseté v jednotlivých okresech základními druhy obilovin, píce a okopanin s průměrnými hektarovými výnosy, opět s porovnáním s čísly za celou republiku,

d) stav a druh socializace zemědělství a jak nedostatek zaměstnanců nahrazuje vyšší počet strojů, vyšší mechanizace.

Nejvíce rozšíříme učivo o uhelné oblasti jako hospodářsky nejdůležitější. V roce 1961 se tu vytěžilo přes 44 mil. tun uhlí, z toho $\frac{3}{4}$ povrchově a $\frac{1}{4}$ v hlubinných dolech. Průměrný výkon na 1 dělníka byl 2122 t ročně, v hlubině 620 tun. Možnost využití velké mechanizace ukazuje přednost povrchové těžby a její další rozšiřování i přes 100 m pod povrchem. Promítneme diapozitivы velkorypadel (korečkové, kolesové a zakladač nad oprámem). Před rozšiřováním povrchových dolů ustupují silnice, dráhy, potoky, vesnice i města, např. Ervěnice, Souš, Záluží, zmizí i starý Most. Jejich obyvatelé dostali moderní byty v nových sídlištích (Nový Most, Litvínov, Jirkov, Chomutov, Teplice, Kadaň, Ústí aj.). Seznámíme žáky s plánovanou výstavbou průmyslovou (Nechranice, Tušimice, Ledvice aj.) a bytovou, s rekultivací znehodnocené půdy apod. Použijeme diapozitivы (nebo i krátkých filmů) o výrobě chemické (Ústí, Záluží), z chomutovských válcoven, z mostecké ocelárny, z teplických strojíren, keramických závodů a lázní, z litvínovského Benaru, z výroby porcelánu v Kláštecku apod. Dobře nám poslouží i diagram o těžbě uhlí a jeho spotřebě k různým účelům, a to ve srovnání s uhlím černým. Uvedeme i vynikající pracovní výkony vyznamenaných kolektivů jako příklady pracovního hrdinství a hnutí zlepšovatelů. Zeměpis dává mnoho podobných příležitostí k výchovnému působení na mládež. Kromě domácího obyvatelstva pracuje v dolech mnoho brigádníků-mužů. Uhelná oblast nedává dost pracovních příležitostí ženám. Průměr mezd je tu o 30–40 % vyšší než na Lounsku a Jablonecku. To vyplývá z rozdílné skladby průmyslu. Tak z úhrnného počtu průmyslových zaměstnanců na okrese pracuje na Mostecku 60,5 % v průmyslu paliv za měsíční mzdu průměrně 1975 Kčs, na Jablonecku 65 % v průmyslu spotřebním za měsíční mzdu průměrně 1151 Kčs.

Při vyučování o jižních okresech pomohou snímky a diagramy o zemědělské výrobě. Názorně přesvědčují o rozhodujícím významu okresu Louny a Litoměřice v zemědělské výrobě celého kraje (řepa, ječmen, pšenice, vojtěška, chmel, zelenina, ovoce, mléko, maso, vejce). Vedle nových strojů (např. z roudnického Agrostroje) pomáhají umělá hnojiva (ze Severočeských chemických závodů v Lovosicích), vědecké výzkumnictví (Doksany, Libochovice, Žatec) a zemědělské školy, především však dobrá půda a příznivé podnebí. Kromě podniků potravinářského průmyslu (cukrovary, pivovary, mlýny, konzervárny ovoce a masa, mlékárny, mrazírny) uvedeme i největší československou papírnu a celulózku ve Štětí, porcelánku v Lounech a Podbořanech, těžbu písku v Lovosicích a Postoloprtech, těžbu granátů u Třebenic, šroubárnu v Žatci, cementárnu v Čížkovicích a některé cihelny.

Nejřidčeji zalidněný okres Česká Lípa s velkými plochami lesní půdy, pastvin a rybníků má převážně charakter průmyslový: vagónka v Č. Lípě, strojírna v Novém Boru a Žandově, sklárny v Novém Boru a Kamenickém Šenově, těžbu sklářského písku v Provodíně, výrobu nábytku v Mimoni a drobný spotřební průmysl v Jablonném, Cvikově, Zákupích aj. Uvedeme však vždy obor výroby. Z diagramů a statistiky však vidíme, že má i významné postavení v živočišné výrobě, tak jako sousední velký okres Liberec, který probereme společně s okresem Jablonec.

Značně rozšíříme učivo o Liberecké kotlině jako příkladu největší sídelní aglomerace v severních Čechách. Má mnohostranný spotřební průmysl, zejména textilní a sklářský. Jeho každoroční přehlídkou jsou Liberecké výstavní trhy a opakované výstavy bižuterie v Jablonci n. Nisou. Mnoho žáků je vidělo a má již představu o tamních výrobcích na zvyšování kultury odívání a bydlení a také o výstavnosti obou měst, o botanické a zoologické zahradě, divadlu, muzeu, radnici. Tento průmysl dává mnoho příležitostí k zaměstnání žen; na Jablonecku je zaměstnáno ve výrobě 54 % žen (nejvíce v republice), zatímco na Mostecku jen 35 % a na Chomutovsku 38,5 %. Proto má Jablonecko i velký počet mateřských škol a závodních jeslí.

Do popředí se dostává průmysl strojírenský (autobusy, textilní stroje a součástky aut) a výroba z plastických hmot. Budeme se zabývat i dalšími městy: Frýdlant, Libverda, Nové Město p. Smrkem, Hrádek, Chrastava, Vratislavice, Smržovka, Tanvald, Píchovice, Železný Brod, Hodkovice, Český Dub aj. Množství horských lesů učinilo z této krajiny vyhledávanou rekreační oblast tak jako z okresu Děčín, který má nejdlejší hranice se sousední NDR a zahrnuje do svého území největší část romanticky rozčleněných pískovcových skal. Tak jako okres Jablonec i okres Děčín má nedostatek orné půdy a nepříznivé podnebí pro zemědělství. Oba však mají husté osídlení, neboť v údolích potoků a řek jsou četné továrny a předtím se tu již rozvíjel průmysl domácký.

Děčínsko má ze všech severočeských okresů nejrozsáhlejší průmysl strojírenský. (Závody v Děčíně, Varnsdorfu, Šluknově, Mikulášovicích, Č. Kamenici aj.) Vynikající pověst má i průmysl textilní (Varnsdorf, Rumburk, Krásná Lípa, Benešov n. Pl., Česká Kamenice, Děčín), dřevařský a papírenský (Č. Kamenice, Děčín) i sklářský (Chřibská). Nebudeme však ve škole zjednodušovat výrobu používáním jen hromadného označení (průmysl strojírenský, textilní, sklářský apod.), nýbrž uvedeme označení přesnější a některé význačné výrobky, např.: punčochy Elité z Varnsdorfu, skleněné lustry z Kamenického Šenova, Kablo z Kralovopolské strojírně v Děčíně, čokoláda Diana v Děčíně, prádelna Benar v Benešově apod.

Pro přehled o kraji použijeme diagramu, v němž je vyznačen podíl Severočeského kraje na některých druzích základní výroby v republice. A také statistiku vyjádřenou diagramem o poměrném počtu zaměstnanců v různých druzích průmyslové výroby a kartogram o rozmístění průmyslu v kraji. Jejich rozbor je vhodný pro žáky II. cyklu. Připojíme i hlavní úkoly, které vyplývají z usnesení XII. sjezdu KSČ.

K tomuto závěru přidáme ještě učivo o dopravě, její hustotě a zatížení, o elektrifikaci uhlé magistraly a o dopravě říční, kterou také máme na několika diapozitivěch. Obrazovou řadu budeme dále rozšiřovat.

Znalosti o vlastním okrese a kraji si žáci prohlubují po všechna školní léta i školními vycházkami, výlety a exkurzemi. Poznávají přitom i problémy svého domova a tak se připravují, aby se brzy sami podíleli v aktivní práci na jejich řešení a splňování nových úkolů.